

УДК 1:7.015.3–057.87:314.74:004.738.5

DOI <https://doi.org/https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.3.14>**Богомаз Оксана Юріївна,**

*доктор філософії в галузі педагогіки, старший викладач кафедри
методології та методики суспільних дисциплін
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
orcid.org/0000-0003-0133-1576
o.y.bohomaz@udu.edu.ua*

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ В РОБОТІ З ДІТЬМИ-ВПО В УМОВАХ МЕРЕЖЕВОГО СУСПІЛЬСТВА: РОЗВИТОК СТІЙКОСТІ, ТВОРЧОСТІ ТА ЦИФРОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті обґрунтовано інноваційні підходи до підтримки дітей з числа внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в оптиці мережевого суспільства, де освітня взаємодія дедалі більше набуває реляційного та конективного характеру. Теоретичною рамкою виступає поєднання феноменології дитячого досвіду, етики турботи та комунікативної раціональності, що дозволяє мислити «безпечний простір» як міжсуб'єктивне поле співприсутності, а резильєнтність – як багаторівневу властивість освітньої мережі, котра розгортається у взаємодії дитини, класу, школи та ширших спільнот практики. Емпіричним ядром є кейс онлайн-тренінгу УДУ імені М. Драгоманова (11.06.2025 р.), у межах якого 90 педагогів із різних регіонів відпрацювали арттерапевтичні, ігрові, SEL-модулі та інтерактивні цифрові інструменти. Показано, що вправи «Безпечний простір», «Дерево ресурсів» і рольові симуляції виконують герменевтичну та практично-онтологічну функції: допомагають спільно тлумачити травматичний досвід, відновлювати агентність і формувати мережеві «мости» підтримки. Інтерактивне навчання через платформи (LMS, відеосесії, асинхронні завдання) підсилює участь і креативність дітей-ВПО, водночас потребуючи чітких етичних протоколів даних і уваги до цифрової нерівності. На рівні політики обґрунтовано перехід від «одноразових заходів» до екосистеми сталого впровадження: мікрокреденшали для педагогів, регулярні сесії післядії, менторські мікромережі між школами, відкриті репозиторії практик та прозорі метрики благополуччя й залученості (не санкційні, а рефлексивні). Запропонована модель демонструє, що розвиток стійкості та творчості дітей-ВПО є не лише психолого-педагогічним завданням, а й питанням справедливої інституційної архітектури, здатної підтримувати конективну резильєнтність у кризових умовах і забезпечувати гідну участь кожної дитини в навчанні та спільнотворенні.

Ключові слова: діти-ВПО, мережеве суспільство, резильєнтність, креативність, етика турботи, комунікативна раціональність, арттерапія; ігрові методи, соціально-емоційне навчання (SEL), інтерактивні платформи, безпечний освітній простір, освітня політика.

Bohomaz Oksana,

*Doctor of Philosophy in Pedagogy, Senior Lecturer at the Department
of Methodology and Techniques of Social Disciplines
Drahomanov Ukrainian State University
orcid.org/0000-0003-0133-1576
o.y.bohomaz@udu.edu.ua*

INNOVATIVE APPROACHES IN WORKING WITH IDP CHILDREN IN THE NETWORK SOCIETY: DEVELOPMENT OF RESILIENCE, CREATIVITY AND DIGITAL INTEGRATION

The article substantiates innovative approaches to supporting children from among internally displaced persons (IDPs) in the perspective of a network society, where educational interaction is increasingly becoming relational and connective. The theoretical framework is a combination of the phenomenology of children's experience,

the ethics of care, and communicative rationality, which allows us to think of a “safe space” as an intersubjective field of co-presence, and resilience as a multi-level property of an educational network that unfolds in the interaction of the child, the class, the school, and wider communities of practice. The empirical core is the case of the online training of the Dragomanov Ukrainian State University (06/11/2025), within which 90 teachers from different regions worked on art-therapeutic, game, SEL modules, and interactive digital tools. It is shown that the exercises “Safe Space”, “Resource Tree”, and role-playing simulations perform hermeneutic and practical-ontological functions: they help to jointly interpret traumatic experience, restore agency, and form network “bridges” of support. Interactive learning through platforms (LMS, video sessions, asynchronous tasks) enhances the participation and creativity of IDP children, while requiring clear ethical data protocols and attention to digital inequality. At the policy level, the transition from “one-off events” to an ecosystem of sustainable implementation is justified: micro-credentials for educators, regular follow-up sessions, mentoring micro-networks between schools, open repositories of practices, and transparent metrics of well-being and engagement (not sanctioning, but reflective). The proposed model demonstrates that the development of resilience and creativity of IDP children is not only a psychological and pedagogical task, but also a matter of a fair institutional architecture capable of supporting connective resilience in crisis conditions and ensuring the worthy participation of every child in learning and co-creation.

Key words: IDP children, network society, resilience, creativity, ethics of care, communicative rationality, art therapy, game methods, social-emotional learning (SEL), interactive platforms, safe educational space, educational policy.

Вступ. Сучасні суспільні виклики, спричинені вимушеним переміщенням дітей унаслідок воєнних дій, соціально-економічних криз чи природних катаклізмів, накладаються на структурні риси мережевого суспільства, де освітні траєкторії, психологічна підтримка та соціалізація все частіше відбуваються через цифрові платформи, розподілені спільноти практики та гібридні онлайн/офлайн-середовища. Діти з числа внутрішньо переміщених осіб (ВПО) переживають утрату звичного соціокультурного ландшафту, травматичні події й невизначеність майбутнього; водночас саме мережеві інфраструктури здатні швидко відновлювати «слабкі» і «сильні» зв'язки, надавати доступ до навчання, терапевтичних інструментів і безпечних просторів взаємодії.

У цьому контексті особливої актуальності набуває розвиток стійкості (резильєнтності) та творчого потенціалу дітей-ВПО як ключових якостей адаптації до криз, причому креативність і життєстійкість мають посилюватися не лише в індивідуальній, а й у мережевій (конективній) формі – через спільноти підтримки, освітні платформи та цифрові сервіси. Інноваційні підходи (ігрові, арттерапевтичні, інтерактивно-освітні й цифрові інструменти) виконують подвійну функцію: забезпечують психологічну стабілізацію та водночас формують креативне мислення, навички самовираження, медіаграмотність і соціальну взаємодію в онлайн-мережах.

Дослідження інноваційних підходів у роботі з дітьми-ВПО інтегрує педагогіку, психологію,

соціальну роботу, культурологію та освітні технології. З практичної позиції – відповідає на суспільний запит створення ефективних мережевих програм підтримки й інклюзивної освіти в гібридних форматах, що дозволяють масштабувати допомогу й робити її адресною та персоналізованою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стійкість у дитячому та педагогічному контекстах розглядається як здатність адаптуватися до стресових ситуацій, відновлювати функціонування та підтримувати емоційну рівновагу (Masten, 2014). Креативність як ресурс подолання викликів описується через здатність продукувати нові ідеї, ставити й розв'язувати проблеми та втілювати рішення в продуктах діяльності (Runco & Jaeger, 2012). Арттерапевтичні підходи демонструють ефективність у подоланні емоційних бар'єрів і самовираженні (Malchiodi, 2012), а ігрові практики на засадах культурно-історичної теорії Виготського сприяють розвитку уяви, співпраці та соціальних навичок. Інтерактивне навчання, підкріплене цифровими платформами, підвищує залученість і формує критичне мислення (Johnson et al., 2016). На системному рівні програми соціально-емоційного навчання (CASEL) підтверджують результативність інтеграції стійкості та креативності в освітнє середовище (Durlak et al., 2011). В Україні відповідні інновації впроваджуються в логіці «Нової української школи» (2017), що корелює з європейськими тенденціями масштабування мережевих освітніх практик.

Метою статті є обґрунтування та аналіз інноваційних підходів у роботі з дітьми-ВПО в умовах мережевого суспільства, спрямованих на розвиток їхньої психологічної стійкості, креативності та здатності до успішної соціальної й цифрової інтеграції. Реалізація мети передбачає виявлення методів і технологій, що створюють позитивне, безпечне й мережево підсилене освітнє середовище для навчання, творчої самореалізації та відновлення емоційного благополуччя дітей у кризових умовах.

Виклад основного матеріалу. З 2014 року Україна протистоїть агресії з боку Росії, що призвело до анексії частини територій, окупації інших районів і тривалих бойових дій; повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року спричинило нові хвилі внутрішнього переміщення. У міжнародному гуманітарному праві внутрішньо переміщена особа – це людина, яка вимушено покинула місце проживання в межах своєї країни, не перетинаючи кордон. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII (20.10.2014), Стаття 1, визначає ВПО як громадянина України, іноземця або особу без громадянства, що на законних підставах перебуває в Україні, має право на постійне проживання і була змушена залишити місце проживання у зв'язку з наслідками збройного конфлікту, тимчасової окупації, масового насильства, порушень прав людини чи надзвичайних ситуацій природного/техногенного характеру.

Ключова відмінність між ВПО та біженцем полягає в тому, що ВПО залишаються під юрисдикцією та захистом власної держави. Для цієї групи характерні високі ризики психологічної травматизації, хронічної напруги та невизначеності, що знижує ресурсний потенціал і здатність до опрацювання травматичних подій. Завдання освітньої та соціально-психологічної підтримки – трансформувати травматичний досвід у досвід росту, відновити відчуття контролю й агентності.

У логіці мережевого суспільства стійкість дітей-ВПО доцільно розуміти як багаторівневу: індивідуальну (емоційна регуляція, копінг-стратегії), навчальну (навички навчання через цифрові платформи), соціальну (участь у спільнотах підтримки) та мережеву (доступ до ресурсів через платформи, застосунки, онлайн-сервіси). Креативність у цьому контексті – не лише

індивідуальна здатність «створювати нове», а й уміння реконфігурувати мережеві ресурси під власні потреби: комбінувати інструменти, формати взаємодії та канали підтримки.

Інноваційні методики набувають мережевої форми реалізації:

Арттерапія онлайн/гібрид: цифрові галереї робіт, віртуальні майстерні та асинхронні завдання дозволяють підтримувати безпечну експресію, знижувати бар'єри самопрезентації й розширювати доступність (Malchiodi, 2012);

Ігрові практики (на засадах Виготського) у форматі платформи: кооперативні ігри, симуляції й рольові сценарії в онлайн-середовищах відтворюють соціальні ситуації розвитку та тренують співпрацю;

Інтерактивне навчання: використання LMS, мікрокурсів, адаптивних завдань і цифрових лабораторій підвищує залученість, формує критичне мислення, медіаграмотність і цифрову безпеку (Johnson et al., 2016);

Програми SEL (CASEL) у гібридному виконанні: модулі емоційної регуляції, емпатії та відповідального прийняття рішень інтегруються в онлайн-курси, підтримуються чат-спільнотами та наставництвом (Durlak et al., 2011).

Український досвід показує, що інклюзивні практики, арттерапія, ігрові методи та гнучкі освітні модулі масштабуються через мережеві платформи «Нової української школи» (2017) та суміжні ініціативи. Це свідчить про поступове формування цілісної, мережево підсиленої системи підтримки, де психологічна стійкість і креативність дітей-ВПО розвиваються в екосистемі формальних і неформальних освітніх середовищ. Таким чином, у мережевому суспільстві інноваційні підходи до роботи з дітьми-ВПО слід проєктувати як **екосистеми**, що поєднують: (1) індивідуальну й групову психологічну підтримку, (2) мережеві спільноти практики для дітей, батьків і педагогів, (3) цифрові інструменти навчання та творчої самореалізації, (4) механізми захисту даних і кібербезпеки, (5) моніторинг благополуччя та навчальних досягнень у динаміці.

Кейс-стаді. 11 червня 2025 року в УДУ імені Михайла Драгоманова відбувся онлайн-тренінг «Інноваційні підходи у роботі з ВПО дітьми: розвиток стійкості та творчості», організований у межах проєкту «Демократичні

цінності в освітній практиці: виклики внутрішніх та зовнішніх міграцій після 24 лютого 2022 року». До події долучилися 90 учасників із різних регіонів України – вчителі, вихователі, психологи, соціальні педагоги, серед яких виразним осередком активності стала спільнота освітян Гімназії № 178 м. Києва. Тривалість тренінгу становила три години, що дало змогу поєднати синхронні інтерактивні блоки з елементами практикуму та обміну досвідом у реальному часі. Власне, формат події вже розкриває онтологію мережевого суспільства: освітня взаємодія набуває реляційного й конективного характеру, де «слабкі» та «сильні» зв'язки відновлюються через цифрові платформи, а комунікація постає не лише як передавання знання, а як творення спільного світу – інтерсуб'єктивного поля, в якому відбувається зустріч педагогічних практик, афектів і смислів.

Дизайн тренінгу був вибудований як екосистема практик, що поєднують арттерапевтичні підходи (Malchiodi, 2012), ігрові методи в культурно-історичній парадигмі Виготського, а також інтерактивне навчання через цифрові платформи (Johnson et al., 2016). Учасники опрацьовували вправи «Безпечний простір» – конструювання візуально-вербальної топіки захищеності, «Дерево ресурсів» – герменевтичне виявлення внутрішніх і зовнішніх опор і рольові ігри, що феноменологічно моделювали складні педагогічні ситуації. У цій конфігурації видно, як етика турботи переходить від індивідуальної компетенції до мережевої практики: «безпека» постає не лише як психологічний стан, а як продукт комунікативної раціональності в габермасівському сенсі, що досягається через узгодження значень, взаємне визнання та спільне вироблення правил взаємодії. Така епістемологія практики підсилює не тільки креативність як здатність породжувати нові зв'язки між ідеями (Runco & Jaeger, 2012), а й стійкість у розумінні Masten (2014) – як багаторівневу резильєнтність, що розгортається в переплетінні індивідуальних, групових та інституційних траєкторій.

Філософська рамка мережевого суспільства дозволяє побачити в тренінгу більше, ніж просто набір технік: тут формується конективна стійкість – здатність спільнот швидко мобілізувати соціальний капітал, циркулювати корисні зразки практик та адаптувати їх до локальних

умов. З погляду реляційної онтології стійкість і креативність не належать окремим суб'єктам, а розподіляються в мережі взаємодій, інструментів, ритуалів і дискурсів; тому вправи типу «Дерева ресурсів» виконують роль герменевтичних інструментів спільного тлумачення досвіду, а рольові симуляції – роль феноменологічних лабораторій, де педагог «проживає» можливі світи класної взаємодії, набуваючи тілесно-перцептивної чутливості в мерло-понтівському сенсі. У підсумку креативність проявляється не як індивідуальний «талант», а як здатність спільноти реконфігурувати цифрові платформи, час, простір і правила гри так, щоб уможливити нові форми присутності, вираження та співдії дітей-ВПО.

Водночас подія показала, що інтеграція SEL-компонентів (Durlak et al., 2011) у цифрові формати створює континуум навчання, де синхронні зустрічі підтримуються асинхронними завданнями, а афективна публічність групи – простір спільно пережитих емоцій і підтримки – набуває стійких контурів. Це збігається з логікою «Нової української школи» (2017), в якій інклюзивність, ігрові підходи і гнучкі траєкторії стають нормативними параметрами освітнього дизайну. Якщо розглядати тренінг крізь призму теорії структурації, можна сказати, що учасники не лише відтворювали наявні правила, а й продуктивно їх модифікували, породжуючи нові патерни взаємодії, що потенційно закріплюються в регулярних мікропрактиках школи – від класних рутин до протоколів реагування на кризу.

Практичні результати проявилися на трьох рівнях: операційному – підготовка педагогів до впровадження арттерапевтичних, ігрових та інтерактивних інструментів у цифрових середовищах; поведінковому – опанування сценаріїв дії у складних ситуаціях і формування карт «безпечного простору» та «ресурсних ландшафтів»; мережевому – виникнення ядра спільноти практики, здатної підтримувати обміни кейсами, матеріалами і локальними політиками. Водночас феноменологія обмежень є очевидною: трьох годин недостатньо для глибокої інкорпорації нових хабітусів; цифрова нерівність і ризики перевантаження педагогів можуть знижувати інтенсивність застосування; етичні виміри збору даних дітей потребують чітких протоколів. Ці ризики,

однак, піддаються пом'якшенню через регулярні сесії післядії, менторські мікрогрупи, відкриті репозиторії матеріалів і мікрокреденшали, що легітимують нові компетентності в професійному полі.

Таким чином, кейс УДУ імені Михайла Драгоманова емпірично демонструє, як інноваційні підходи до роботи з дітьми-ВПО набувають екосистемної форми в мережевому суспільстві: психологічна стійкість і креативність розгортаються як конективні властивості освітньої мережі, де етика турботи підтримується комунікативною раціональністю, а герменевтика досвіду – цифровими інфраструктурами. У цій логіці збереження і розвиток резильєнтності та творчості дітей не зводяться до індивідуальних технік, а стають практикою спільного світотворення, в якій педагогічна спільнота виступає як носій колективної компетентності й відповідальності. Збіг цього підходу з науковими орієнтирами Masten (2014), Runco & Jaeger (2012), Malchiodi (2012), Durlak et al. (2011), а також з українськими реформами засвідчує, що подібні тренінги здатні не лише транслювати методики, а й перевизначати саму онтологію шкільної взаємодії – від індивідуалістичних моделей до мережових констеляцій взаємної підтримки, творчості та гідності.

Висновки цієї роботи засвідчують, що підтримка дітей-ВПО має проектуватися не як сума ізольованих технік, а як екосистема практик у логіці мережевого суспільства. Резильєнтність і креативність дітей постають не лише індивідуальними якостями, а конективними властивостями освітньої мережі, які розгортаються у взаємодії педагогів, сімей, шкільних інституцій і цифрових інфраструктур. Феноменологічна увага до досвіду дитини, етика турботи та комунікативна раціональність як підвалини довіри дають можливість конструювати «безпечні простори» навчання, в яких відновлюються почуття агентності й гідності, а творча активність стає засобом подолання травматичного досвіду. Кейс онлайн-тренінгу УДУ імені М. Драгоманова продемонстрував, що навіть у короткому форматі можливе запускання мережових процесів співтворення смислів і взаємної підтримки, якщо дизайн події збалансовано поєднує арт-терапевтичні, ігрові, SEL-модулі та інтерактивні цифрові інструменти.

Водночас емпіричні спостереження виявили критичні умови успіху: сталий супровід після початкового навчання, фасилітацію спільнот практики, етичні межі роботи з даними і підтримку інфраструктури доступу. Теорія структуризації дозволяє інтерпретувати впровадження

Таблиця 1

Модель підтримки дітей-ВПО в умовах мережевого суспільства

Рівень	Мета	Філософська оптика	Принципи
Індивідуальний (дитина-ВПО)	Розвиток резильєнтності, агентності та креативного самовираження в безпечному онлайн-офлайновому середовищі	Феноменологія досвіду (Мерло-Понті), етика турботи, реляційна онтологія, комунікативна раціональність	Безпека і гідність; добровільність; культурна чутливість; мінімізація травматизації; «голос дитини»
Клас/група	Формування інтерсуб'єктивного поля підтримки, спільної творчості та правил безпеки	Герменевтика спільного смислотворення; теорія гри (Виготський); комунікативна дія (Габермас)	Спільні правила; кооперація; ненасильницька комунікація; інклюзивність
Школа/заклад освіти	Інституційне вбудовування гібридних практик підтримки дітей-ВПО в політику і розклад	Теорія структурації; інституційна етика турботи; справедливість як чесність	Політика захисту даних; доступність; позначені маршрути підтримки; партнерство з батьками
Мережа/спільнота практики	Конективна стійкість через обмін знаннями, взаємне наставництво і спільне розроблення рішень	Реляційна онтологія; соціальний капітал; теорія мережевого суспільства	Відкритість; взаємність; авторське визнання; етичні стандарти взаємодії
Політика/екосистема	Синхронізація шкільних ініціатив з національними рамками інклюзії, безпеки та цифрової освіти	Публічна етика; політична філософія справедливості; ціннісний підхід	Законність; права дитини; прозорість; субсидарність; міжсекторна координація

як процес, в якому актори водночас відтворюють і змінюють правила: орієнтири «Нової української школи» набувають життєздатності там, де локальні колективи переосмислюють їх у власних контекстах. Це вимагає політики, що не просто нормує «як правильно», а навчається разом зі школами, підтримує їхню здатність до адаптації та визнає різноманітність шляхів. Таке «живе нормотворення» потребує простору для зворотного зв'язку, швидких корекцій і відкритих репозиторіїв рішень.

Рекомендації для освітньої політики мають починатися з визнання багаторівневості завдання: дитина, клас, школа, мережа, екосистема. На рівні закладу освіти доцільно інституціалізувати гібридні модулі підтримки дітей-ВПО: обов'язкові елементи SEL у розкладі, регулярні «безпечні години» для емоційної рефлексії, шкільні протоколи взаємодії в кризових ситуаціях, а також інфраструктура цифрового доступу (LMS, захищені канали комунікації, елементи аналітики застосування практик). На рівні класу варто передбачити фасилітовані практики колективного смислотворення (рольові симуляції, «дерева ресурсів», карти безпеки), що розвивають емпатію та кооперацію і водночас підвищують участь «мовчазних» учнів завдяки асинхронним і анонімізованим форматам.

На рівні професійного розвитку політика повинна запровадити мікрокреденшали для педагогів за опанування конкретних модулів (арттерапія в освіті, ігровий дизайн уроку, цифрова медіагігієна, модерація онлайн-спільнот, базова психологічна перша допомога). Це має супроводжуватися циклом посттренінгових заходів: сесії післядії (after-action review), менторські мікрогрупи між школами, періодичні відкриті семінари з розбором реальних кейсів. Державні та місцеві органи управління освітою можуть стимулювати такі мережі через грантові мікропрограми, конкурси шкільних інновацій та видимість найкращих практик у національних каталогах. Таким чином, відбувається перехід від одноразових подій до тривких спільнот практики, де креативність і стійкість підтримуються колективно.

Етична та правова рамка повинна бути чітко виписана: стандартизовані згоди батьків і дітей, мінімізація чутливих даних, прозорі правила зберігання та обміну, права на «вимкнення»

й альтернативні офлайн-маршрути для тих, хто обмежений у доступі до мережі. Політика має передбачити прості індикатори моніторингу, які не перетворюють учителя на «звітну одиницю»: короткі шкали благополуччя до/після модулів, відстеження участі й якості класного клімату, портфоліо творчих робіт як непрямої показник креативності та агентності. Важливо, щоб ці дані використовувалися насамперед для рефлексії та покращення практик, а не для санкцій, – це підтримує довіру і стимулює чесність у звітності.

Фінансування та управління мають спиратися на принцип субсидіарності: що можна робити на рівні школи – мусить робитися там, за підтримки простих інструментів і гнучких стандартів. Держава й громади забезпечують «несучу конструкцію» – базові інфраструктури доступу, навчальні платформи, відкриті бібліотеки матеріалів, а також можливість оперативно перекидати ресурси в осередки підвищеної потреби. Варто передбачити швидкі пілоти з подальшим масштабуванням «того, що працює» замість великих симетричних реформ, які не чутливі до контексту. Механізмами зворотного зв'язку мають стати дорадчі панелі з участю педагогів, батьків і самих підлітків-ВПО, щоб політика не втрачала контакту з живою практикою.

Нарешті, комунікація має підсилювати культурну легітимацію цих підходів: публічні наративи про гідність, взаємну підтримку і творчість як форми спротиву травмі допомагають спільнотам бачити в собі не об'єкт допомоги, а суб'єкт творення спільного світу. У такій перспективі робота з дітьми-ВПО – це не «додаткова опція», а перевірка здатності освітньої системи бути справедливою, емпатійною і сучасною. Політика, яка інвестує в конективну стійкість і креативність, фактично інвестує в майбутнє: у громадян, що вміють діяти разом, тлумачити власний досвід і перетворювати його на ресурси розвитку – для себе, школи та країни.

Фінансування. Стаття презентує дослідження в межах наукової теми «Демократичні цінності в освітній практиці: виклики внутрішніх та зовнішніх міграцій після 24 лютого 2022 року» (державний реєстраційний номер: 0124U001490).

Список використаних джерел:

- Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., Schellinger, K. B. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning: A meta-analysis of school-based universal interventions. *Child Development*. Vol. 82, No. 1. P. 405–432. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01564.x>.
- Johnson, D. W., Johnson, R. T., Holubec, E. J. (2016). *Cooperation in the classroom*. 9th ed. Interaction Book Company.
- Malchiodi, C. A. (2012). *Handbook of art therapy*. 2nd ed. New York: The Guilford Press.
- Masten, A. S. (2014). *Ordinary magic: Resilience in development*. New York: The Guilford Press.
- Runco, M. A., Jaeger, G. J. (2012). The standard definition of creativity. *Creativity Research Journal*. Vol. 24, No. 1. P. 92–96. DOI: <https://doi.org/10.1080/10400419.2012.650092>.
- Міністерство освіти і науки України. (2017). *Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи*. Київ,
- Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII (20.10.2014 р.), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1706-18>

References:

- Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger, K. B. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning: A meta-analysis of school-based universal interventions. *Child Development*, 82(1), 405–432. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01564.x>
- Johnson, D. W., Johnson, R. T., & Holubec, E. J. (2016). *Cooperation in the classroom* (9th ed.). Interaction Book Company.
- Malchiodi, C. A. (2012). *Handbook of art therapy* (2nd ed.). New York: The Guilford Press.
- Masten, A. S. (2014). *Ordinary magic: Resilience in development*. New York: The Guilford Press.
- Runco, M. A., & Jaeger, G. J. (2012). The standard definition of creativity. *Creativity Research Journal*, 24(1), 92–96. <https://doi.org/10.1080/10400419.2012.650092>
- Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2017). *Nova ukrainska shkola: Kontseptualni zasady reformuvannya serednoi shkoly* [New Ukrainian School: Conceptual foundations for secondary school reform]. Kyiv. [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy “Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib” № 1706-VII vid 20.10.2014 [Law of Ukraine “On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons” No. 1706-VII, October 20, 2014]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1706-18> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 29.07.2025

Дата прийняття статті: 26.08.2025

Опубліковано: 30.09.2025